

SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SĄVEIKA SU DARBINE VEIKLA IR IŠSILAVINIMU ES ŠALYSE

Artūras GATAŪLINAS¹, Rasa ZABARAUSKAITĖ²

¹Lietuvos socialinių tyrimų centro Sociologijos institutas, Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius, Lietuva

²Lietuvos socialinių tyrimų centro Darbo ir socialinių tyrimų institutas, Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius, Lietuva
Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva

El. paštas: ¹arturas.gataulinas@gmail.com; ²rasa.zabarauskaite@dsti.lt

Įteikta 2014-03-13; priimta 2014-10-23

Santrauka. Straipsnyje siekiama įvertinti išsilavinimo, darbinės veiklos ir pasitenkinimo darbu poveikį ES šalių gyventojų subjektyviajai gerovei. Profesinei gerovei aprašyti pasirinkti tokie rodikliai, kaip dalyvavimas oficialioje darbinėje veikloje, išsilavinimo lygis ir pasitenkinimas darbu. Analizės metu nustatyta, kad darbinėje veikloje dalyvaujantys respondentai statistiškai reikšmingai palankiau vertina savo subjektyviąją gerovę nei darbinėje veikloje nedalyvaujantys respondentai. Taip pat ir respondentai, turintys aukštesnį išsilavinimą, statistiškai reikšmingai palankiau įvertino savo subjektyviąją gerovę nei turintys žemesnį išsilavinimą respondentai. Tokios tendencijos aiškinamos tuo, kad darbinė veikla suteikia individui geresnių galimybių tenkinti fiziologinius ir socialiai priimtinius poreikius, o aukštesnis išsilavinimas sudaro geresnių galimybių pasirinkti darbinę veiklą. Taip pat straipsnyje nustatytas stiprus koreliacinis ryšys tarp subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo darbu makrolygmeniu. Tai reiškia, kad šalyse, kuriose vidutinis pasitenkinimas darbu yra aukštesnis, vidutinė subjektyvioji gerovė taip pat turi tendenciją būti aukštesnė.

Reikšminiai žodžiai: subjektyvi gerovė, pasitenkinimas darbu, išsilavinimas, profesinė gerovė.

INTERACTION BETWEEN SUBJECTIVE WELL-BEING, ECONOMIC ACTIVITY AND EDUCATION IN THE EU

Artūras GATAŪLINAS¹, Rasa ZABARAUSKAITĖ²

¹Institute of Sociology of the Lithuanian Social Research Centre,
Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius, Lithuania

²Institute of Labour and Social Research of the Lithuanian Social Research Centre,
Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius, Lithuania

Vilnius Gediminas Technical University, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lithuania

E-mails: ¹arturas.gataulinas@gmail.com (corresponding author); ²rasa.zabarauskaite@dsti.lt

Received 13 March 2014; accepted 23 October 2014

Abstract. The article examines the impact of professional well-being of EU citizens on their life satisfaction at both micro and macro levels. The following indicators were selected to describe the professional well-being: involvement in the official employment,

level of education, and job satisfaction. The findings of the article suggest that employed respondents evaluated their subjective well-being significantly higher as compared to those not participating in the labour market. Similar findings were drawn when comparing subjective well-being of the respondents in relation to their education. Respondents with higher education reported significantly higher statistically proven subjective well-being than those with lower education. In the article, the interpretation of the findings is based on the conceptual model of subjective well-being of needs as well as on the role of employment and education in satisfaction of physiological and socially acceptable needs of individuals. Work activity is more directly linked with the satisfaction of individual needs than education. However, engagement in work has only an impact on subjective well-being if work activity is perceived as job satisfaction. If employment is perceived by individuals as providing greater satisfaction, it tends to make a more positive impact on the subjective well-being of individuals compared to activities that are perceived as providing less satisfaction.

Keywords: subjective well-being, job satisfaction, education, professional well-being.

JEL Classification: I31.

Įvadas

Subjekt5sios gerovės tyrimai pasaulyje pradėjo formuotis XX a. 2-ojoje pusėje. Tai nauja tyrimų kryptis, palyginti su vadinamaisiais objektyviosios gerovės tyrimais, kurių ištakos siekia XVII a. ir siejamos su W. Petty, kuris vertino vidutinės Anglijos gyventojų pajamas. Tačiau nepaisant to, kad subjektyviosios gerovės tyrimai yra nauja gerovės tyrimų kryptis, šios tyrimų krypties teorijoje nėra reikšmingų nesutarimų apibrėžiant subjektyviąją gerovę pagal turinį. Dažniausiai skiriasi tik pats pavadinimas, nes kai kurie autoriai dažnai vietoje sąvokos „subjektyvioji gerovė“ (angl. *subjective well-being*) kaip sinonimą vartoja „laimės“ (angl. *happiness*) sąvoką.

Subjektyviosios gerovės sąvokos apibrėžimą, kuris dabar taikomas daugelyje tyrimų, XX a. 9-ajame dešimtmetyje suformulavo E. Diener (1984). Subjektyviąją gerovę jis apibrėžia kaip reiškinį, apimantį įvairius vertinimus (tiek teigiamus, tiek neigiamus), kuriuos individai atlieka savo gyvenimo kaip visumos atžvilgiu. Akcentuojamos dvi stambios šios sąvokos struktūrinės dalys: kognityvinė, išreiškianti lyginamąjį vertinimo aspektą, bei afektinė, išreiškianti emocijų ir nuotaikos aspektus (Diener 2006). Kitaip tariant, subjektyviosios gerovės sąvoka apima kognityvinius vertinimus, tokius kaip pasitenkinimas gyvenimu, darbu, interesais ir įsitraukimu į įvairią veiklą, bei gyvenimo įvykių afekto reakcijas, tokias kaip džiaugsmas ar liūdesys. Minėtu apibrėžimu E. Diener iš esmės išvystė N. Bradburn (1969) pradėtą subjektyviosios gerovės struktūros sistemimą. E. Diener suformuota subjektyviosios gerovės struktūra tapo labai populiaru, ji dažnai minima ir kitų subjektyviosios gerovės tyrėjų šiuolaikiniuose darbuose, pavyzdžiui, U. Schimmack (2008), J. Vittersø ir F. Nilsen (2002), M. W. Gallagher *et al.* (2009) ir kituose darbuose.

Straipsnio tikslas – įvertinti išsilavinimo, darbinės veiklos ir pasitenkinimo darbu poveikį ES šalių gyventojų subjektyviajai gerovei.

Straipsnyje nagrinėjama, kaip siejasi individų pasitenkinimas gyvenimu kaip visuma (subjektyviosios gerovės struktūrinė dalis) su tokiomis sritimis, kaip išsilavinimas, darbinė veikla ir pasitenkinimas darbu. Kadangi iš esmės

minėtos trys sritys išreiškia profesinę individo gerovę, galima teigti, kad straipsnyje nagrinėjamas gyventojų profesinės gerovės sąryšis su pasitenkinimu gyvenimu. Pažymėtina, kad šiuo straipsniu nesiekama teigti, kad šios trys sritys visiškai išsamiai apibūdina profesinę individo gerovę, tačiau reikia pripažinti, kad jos yra dažniausiai nagrinėjamos profesinės gerovės sritys. Pirmosios dvi sritys – išsilavinimas ir darbinė veikla išreiškia vadinamąją objektyviąją, o pasitenkinimas darbu – subjektyviąją profesinės gerovės puses. Pasitenkinimas darbu, kaip teigia S. P. Robbins (2003), rodo bendrąją žmogaus nuostatą dėl darbo ir į jį galima žiūrėti kaip į subjektyviosios gerovės struktūrinę dalį. T. A. Wright ir D. G. Bonett (2007) teigia, kad pasitenkinimas darbu yra neatsiejama subjektyviosios gerovės dalis, o A. B. Bakker ir G. M. Oerlemans (2010) net vartoja terminą „su darbu susijusi subjektyvioji gerovė“ (angl. *work-related subjective well-being*), kuriai priskiria – analogiškai kaip ir subjektyviajai gerovei – tiek afekto, tiek pasitenkinimo komponentus.

Siejant subjektyviąją gerovę su profesine gerove, reikėtų atkreipti dėmesį į galimas šios sąveikos kryptis. Bendruoju atveju, nagrinėjant sąveiką tarp pasitenkinimo gyvenimu kaip visumą ir pasitenkinimo atskiromis gyvenimo sritimis, išskiriamos skirtingos teorijos, kurios akcentuoja skirtingas sąveikos kryptis: aukštyneigę (angl. *bottom-up*) ir žemyneigę (angl. *top-down*). Aukštyneigės sąveikos teorija akcentuoja, kad pasitenkinimas atskirose gyvenimo srityse (pasitenkinimas darbu, šeima, kaimynyste ir pan.) lemia bendrąjį pasitenkinimą gyvenimu. Žemyneigės sąveikos teorija teigia atvirkščiai – bendras pasitenkinimas gyvenimu lemia pasitenkinimą atskirose jo srityse (Schimmack 2008; Pavot 2008; Headey *et al.* 1991; Lucas 2004). I. Galinha ir J. L. Pais-Ribeiro (2011) teigia, kad galimas ir abipusis ryšys.

Šiame straipsnyje subjektyvioji gerovė vertinama pasitenkinimo komponento metodu. Taip pat, nagrinėjant profesinės gerovės sąveiką su pasitenkinimu gyvenimu kaip visuma, remiamasi poreikių subjektyviosios gerovės konceptualiuoju modeliu, apibūdintu A. Gataūlino (2013) disertaciniame darbe. Minėtas modelis apima subjektyviosios gerovės ir išorės sąlygų sąveikas ir sujungia išorinius subjektyviosios gerovės veiksnius į visumą (Gataūlinas 2013). Remiantis šiuo konceptualiuoju modeliu reikėtų

išskirti aukštyneigę kryptį kaip vyraujančią procesą profesinės gerovės poveikio individo pasitenkinimui gyvenimu, nes konceptualiajame modelyje pabrėžiamas poreikių patenkinimas kaip mechanizmas, kuriuo objektyviosios gyvenimo sąlygos daro poveikį individo subjektyviajai gerovei. Tačiau neatmetama ir žemyneigės sąveikos galimybė, nes aukštesnė individo subjektyvioji gerovė gali turėti teigiamą poveikį profesinei žmogaus gerovei.

Nagrinėjant profesinės gerovės ir pasitenkinimo gyvenimu kaip visumos sąveikos mokslinę problemą darbe naudojami Europos vertybių tyrimo (EVT) (angl. *European Values Study*) 2008 m. duomenys. Taikomi koreliacinės ir regresinės duomenų analizės metodai.

1. Profesinės gerovės poveikio pasitenkinimui gyvenimu kaip visuma mechanizmų ištyrimas

Yra atlikta tyrimų, kurie vienu ar kitu aspektu analizuoja profesinės gerovės poveikio individo subjektyviajai gerovei vertinimą. Esminiai šios srities tyrimų bruožai bus apžvelgti šiame skyrelyje. Dalį profesinės gerovės poveikio subjektyviajai gerovei ištyrimo rezultatų galima sieti su straipsnyje taikomo poreikių subjektyviosios gerovės konceptualiojo modelio elementais, kurie pabrėžia poreikių patenkinimo svarbą individo subjektyviosios gerovės lygiui.

Nedarbo poveikis individo subjektyviajai gerovei gali būti tiek tiesioginis, tiek netiesioginis. Toliau apžvelgti tyrimai atskleidžia nedarbo poveikio individo ir visuomenės subjektyviajai gerovei kryptis. R. Winkelman (2006), analizuodamas nedarbo, socialinio kapitalo ir subjektyviosios gerovės sąveiką, daro išvadą, kad nedarbas turi didelį neigiamą poveikį subjektyviosios gerovės lygiui. Kaip teigia autorius, nedarbo daromas neigiamas poveikis individo subjektyviajai gerovei turi gerokai platesnę prasmę nei tik pajamų praradimas. Verta akcentuoti tokias būsenas, susijusias su darbo praradimu, kaip sumažėjusi savivertė, savigarba ir dažni depresijos simptomai. Panašias nedarbo poveikio individo subjektyviajai gerovei būsenas akcentuoja ir A. Clark *et al.* (2008), kurie teigia, kad neigiamą nedarbo poveikį subjektyviajai gerovei reikėtų suprasti dviem prasmėmis. Pirma, makrolygmeniu nedarbas gali sukelti nesaugumo jausmą ir baimę prarasti darbą žmonėms, kurie dirba visuomenėse, pasižyminčiose aukštu nedarbo lygiu. Antra, mikrolygmeniu bedarbiai kenčia dėl darbo paieškos sunkumų ir tiesioginio neigiamo nedarbo poveikio. Neigiamą nedarbo poveikį subjektyviajai gerovei liudija tyrimai, atlikti M. Shields ir S. Wheatley Price (2005), A. Stutzer ir B. S. Frey (2004), R. Hill (2000). A. Andersen (2009) tyrimas rodo neigiamą nedarbo poveikį subjektyviajai gerovei ir akcentuoja vidurinę klasę kaip labiausiai kenčiančią nuo neigiamo nedarbo poveikio.

A. Clark *et al.* (2008) vartoja sąvoką „nedarbas kaip socialinė norma“ ir daro išvadą, kad didelis nedarbas, kurį

individai suvokia kaip socialinę normą, mažina neigiamą šio reiškinio poveikį vyrų subjektyviajai gerovei. Tačiau, anot autoriaus, moterims šis dėsniumas negalioja. Panašaus pobūdžio išvada apie nedarbą kaip socialinę normą A. Clark (2003) buvo padaręs ir savo ankstesniame tyrime. Nedarbą kaip socialinę normą nagrinėja autoriai D. Mavridis (2012), J. F. Helliwell ir H. Huang (2011).

Į nedarbo poveikio individo subjektyviajai gerovei tyrimų rezultatus galima žvelgti poreikių subjektyviosios gerovės konceptualiojo modelio kontekste. Nedarbo poveikį subjektyviajai gerovei galima sieti su sumažėjusiomis individo galimybėmis tenkinti fiziologinius ir socialiai priimtinius poreikius. Kaip parodyta konceptualiajame modelyje (Gataūlinas 2013), nepatenkinti poreikiai generuoja žemesnį individo subjektyviosios gerovės lygį. Su nedarbu gali būti siejami tam tikri gyvenimo standartai, kuriuos individas praranda. Taip pat čia svarbūs ne tik materialiniai fiziologiniai ir socialiai priimtini poreikiai, bet ir poreikis turėti tam tikrą socialinį statusą, kuris su nedarbu yra prarandamas. Tačiau jau minėta sąvoka „nedarbas kaip socialinė norma“ rodo tai, kad tam tikru šalies ūkio vystymosi periodu nedarbas gali tapti socialiai priimtinu poreikiu, todėl jos poveikis individo subjektyviosios gerovės smukimui gali susilpnėti.

Kiek kitokia situacija pastebima nagrinėjant išsilavinimo poveikį individų subjektyviajai gerovei. Atlikti tyrimai rodo, kad išsilavinimo poveikis individo subjektyviajai gerovei negali būti vertinamas vienareikšmiškai. Pavyzdžiui, G. Molnár ir Z. Kapitáni (2010), tirdami Vengrijos atvejį, padarė išvadą, kad išsilavinimas neturi poveikio individo subjektyviajai gerovei, tačiau B. J. Noval ir M. G. Garvi (2012) tvirtina, kad vieneri metai mokymosi / studijų didina subjektyviąją gerovę 0,024 balo pagal 10 balų sistemą. Autoriai teigia, kad išsilavinimas lemia sritis, kurios teikia individui pasitenkinimą. Pavyzdžiui, žemo išsilavinimo individams pasitenkinimą teikia dalyvavimas religinėse apeigose, o dalyvavimas kitose veiklose suteikia mažai pasitenkinimo. Savo ruožtu aukšto išsilavinimo individams pasitenkinimą suteikia ir kitos veiklos, pavyzdžiui, domėjimasis politiniais procesais ir pagalba šeimai. Kaip reikšmingą išsilavinimo poveikio individų subjektyviajai gerovei darbą reikėtų išskirti J. Cuñado ir F. P. Gracia (2010) atliktą tyrimą. Autoriai teigia, kad išsilavinimas daro teigiamą ir reikšmingą poveikį individo subjektyviajai gerovei. Šis poveikis gali būti tiesioginis arba netiesioginis. Tiesioginis poveikis pasireiškia pajamomis, o netiesioginis – statuso pokyčiais. Aukštesnio išsilavinimo individai turi aukštesnes pajamas ir didesnę tikimybę susirasti darbą. Aukštesnis statusas reiškia aukštesnį pasitikėjimą savimi ir aukštesnę savivertę. Tiesioginį ir netiesioginį išsilavinimo poveikį mini ir S. Castriola (2006). Remiantis poreikių subjektyviosios gerovės konceptualiuoju modeliu, išsilavinimas, suteikdamas statusą, patenkina šio pobūdžio individo socialiai priimtinais poreikius.

Aukštesnio išsilavinimo sąsajos su didesnes pajamas teikiančiu darbu lemia individo subjektyviąją gerovę, nes suteikia geresnių galimybių tenkinti fiziologinius ir socialiai priimtinius poreikius.

Kita svarbi subjektyviosios gerovės ir profesinės gerovės tema – subjektyviosios gerovės sąsajos su pasitenkinimu darbu. Nėra labai daug tyrimų, skirtų šios temos nagrinėjimui, nors pasitenkinimas darbu yra dažnai minimas kaip vienas iš subjektyviosios gerovės veiksnių. Pavyzdžiui, B. M. S. Van Praag *et al.* (2003) vertino pasitenkinimą gyvenimu kaip funkciją septynių veiksnių, kurių vienas yra pasitenkinimas darbu. Dažnai tyrimai rodo teigiamą ryšį tarp šių reiškinų. Pavyzdžiui, N. A. Bowling *et al.* (2010) teigia, kad tokie individo subjektyviąją gerovę apibūdinantys reiškiniai, kaip pasitenkinimas gyvenimu kaip visuma, laimė – teigiamas afektas koreliuoja teigiamai su pasitenkinimu darbu. Subjektyviosios gerovės elementas – neigiamas afektas neigiamai koreliuoja (atvirkštinė priklausomybė) su pasitenkinimu darbu. Patvirtindami sąveiką tarp subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo darbu, T. Judge ir R. Ilies (2004) teigia, kad afektas reikšmingai siejasi su pasitenkinimu darbu.

2. Subjektyviosios gerovės sąveika su darbine veikla ir išsilavinimu

Šiame skyrelyje nagrinėjama, kaip darbinė veikla ir išsilavinimas lemia respondentų pasitenkinimą gyvenimu kaip visuma. Šiam tikslui naudojami 2008–2009 m. Europos vertybių tyrimo duomenys. Europos vertybių tyrimas yra plataus pobūdžio apklausa, kurioje vertinami gyventojų įsitikinimai, nuomonės, požiūris socialinio, kultūrinio, politinio ir ekonominio gyvenimo atžvilgiu. Taip pat šio tyrimo metu pateikiami klausimai, kuriais vertinama individų subjektyvioji gerovė. Ši apklausa vykdoma daugelyje Europos šalių.

Nagrinėjant darbinės veiklos poveikį respondento subjektyviajai gerovei, respondantai buvo suskirstyti į turinčius darbinę veiklą ir neturinčius darbinės veiklos bei turinčius žemą subjektyviąją gerovę ir turinčius aukštą subjektyviąją gerovę. Darbinės veiklos duomenys šiame straipsnyje atspindi tik oficialią darbinę individų veiklą. Respondentų subjektyvioji gerovė buvo vertinta pagal 10 balų skalę, kur 1 balas reiškia, kad respondento subjektyvioji gerovė yra labai žema, o 10 balų reiškia, kad respondento subjektyvioji gerovė yra labai aukšta. Pažymėtina, kad šiame straipsnyje subjektyvioji gerovė suprantama ir interpretuojama kaip pasitenkinimas gyvenimu kaip visuma, kuri yra labiau teorinė sąvoka. Empirinėje šio straipsnio dalyje vietoje pasitenkinimo gyvenimu kaip visumos sąvokos bus vartojama sąvoka „subjektyvioji gerovė“, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu. Šiuo metodu vertinamoje subjektyviojoje gerovėje yra labiau akcentuojami individo

vertinamieji subjektyviosios gerovės aspektai bei mažiau individo nuotaikos ir emocijų aspektai.

Kaip parodyta 1 lentelėje, individai, kurie dirba, turi tendenciją turėti aukštesnę subjektyviąją gerovę, įvertintą pasitenkinimo komponento metodu. Aukštą subjektyviąją gerovę turi 82,7 proc. dirbančių respondentų, o tarp nedirbančių respondentų tokių yra 73,1 proc. Taigi tarp dirbančių aukštą subjektyviąją gerovę turinčių individų yra beveik 10 proc. daugiau nei tarp nedirbančių. Atitinkamai nedirbančių respondentų, turinčių žemą subjektyviąją gerovę, yra mažiau nei nedirbančių.

Remiantis poreikių conceptualiuoju modeliu (Gataūlinas 2013), į darbinės veiklos turėjimą žiūrima kaip į subjektyviosios gerovės lygio veiksnį ir priežastį (aukštesnė subjektyviosios gerovės teorija), nes darbinė veikla yra individo poreikių tenkinimo sistemos dalis, užtikrinanti galimybę tenkinti bei tiesiogiai tenkinanti individo fiziologinius ir socialiai priimtinius poreikius. Galima teigti, kad individų, kurie plėtoja darbinę veiklą, fiziologiniai ir socialiai priimtini poreikiai yra labiau tenkinami. Savo ruožtu aukštesnis poreikių patenkinimas lemia aukštesnę individo subjektyviąją gerovę. Remiantis tuo, kas paaiškinta, nereikėtų atmesti žemyneigės darbinės veiklos ir subjektyviosios gerovės sąveikos perspektyvos. Tačiau jos nereikėtų laikyti pagrindine. Bendruoju atveju galima teigti, kad aukštesnę subjektyviąją gerovę turintys individai yra labiau linkę dalyvauti darbinėje veikloje nei turintys žemesnę subjektyviąją gerovę.

Apibūdinant subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybę nuo išsilavinimo lygio, galima teigti, kad tarp aukštesnį išsilavinimą turinčių asmenų yra daugiau turinčių aukštą subjektyviąją gerovę nei tarp žemesnį išsilavinimą turinčių asmenų (1 lentelė). Tarp aukštą išsilavinimą turinčių respondentų aukštą subjektyviąją gerovę turi net 86,4 proc., o tarp išsilavinimo neturinčių ir turinčių tik pradinį arba pagrindinį išsilavinimą tokių respondentų yra 70,2 proc. Tarpinė padėtį tarp aukštą subjektyviąją gerovę turinčių respondentų užima vidurinį išsilavinimą turintys respondantai. Tokių respondentų šioje kategorijoje yra 77,1 proc. Taigi aukštą subjektyviąją gerovę, įvertintą pasitenkinimo komponento metodu, tarp aukštą išsilavinimą turinčių respondentų yra apytiksliai 16,2 proc. daugiau nei tarp išsilavinimo neturinčių bei turinčių tik pradinį arba pagrindinį bei 9,3 proc. daugiau nei tarp turinčių vidurinį išsilavinimą.

Į išsilavinimą taip pat galima žvelgti kaip į individo poreikių tenkinimo sistemos elementą, kurio poveikis individo pasitenkinimui gyvenimu yra daugiau netiesioginis, lyginant su plėtojama darbine veikla. Aukštesnį išsilavinimą turintys individai yra labiau linkę užsiimti darbine veikla, kuri, kaip minėta, yra labai svarbi tenkinant individo poreikius.

1 lentelė. Subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, ryšys su užimtumu ir išsilavinimu (apskaičiuota ir sudaryta autorių, remiantis EVT 2008 m. integruota mikroduomenų baze)

Table 1. Relationship of subjective well-being estimated by satisfaction component method with employment and education (calculations are based on European Values Study micro data)

		Subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu		Iš viso
		žema subjektyvioji gerovė (1–5 balai)	aukšta subjektyvioji gerovė (6–10 balai)	
Subjektyviosios gerovės ryšys su užimtumu				
Dirbantys individai	Dažnis	3 613	17 263	20 876
	% dirbančiųjų kategorijoje	17,3 %	82,7 %	100,0 %
Nedirbantys individai	Dažnis	5 019	13 649	18 668
	% nedirbančiųjų kategorijoje	26,9 %	73,1 %	100,0 %
Iš viso	Dažnis	8 632	30 912	39 544
	% visose kategorijose	21,8 %	78,2 %	100,0 %
Subjektyviosios gerovės ryšys su išsilavinimu				
Jokio išsilavinimo, pradinis, pagrindinis išsilavinimas	Dažnis	1 624	3 821	5 445
	% šioje kategorijoje	29,8 %	70,2 %	100,0 %
Vidurinis išsilavinimas	Dažnis	5 770	19 404	25 174
	% šioje kategorijoje	22,9 %	77,1 %	100,0 %
Aukštasis išsilavinimas	Dažnis	1 191	7 555	8 746
	% šioje kategorijoje	13,6 %	86,4 %	100,0 %
Iš viso	Dažnis	8 585	30 780	39 365
	% šioje kategorijoje	21,8 %	78,2 %	100,0 %

3. Subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo darbu sąveika

Kaip minėta, darbinės veiklos turėjimas ir išsilavinimas veikia individo subjektyviąją gerovę, nes yra individo poreikių tenkinimo sistemos dalis. Svarbesnis vaidmuo šioje sistemoje tenka darbinei veiklai. Tačiau, kad darbinė veikla darytų įtaką individo subjektyviajai gerovei, ji pirmiausia turėtų būti individo išsąmoninta. Todėl prasminga pagnagrinėti, kaip siejasi pasitenkinimas darbu su individo pasitenkinimu gyvenimu kaip visuma. Pasitenkinimas darbu rodo darbinės veiklos poveikį individo poreikių tenkinimui. Pasitenkinimas darbu Europos vertybių tyrimo duomenų bazėje buvo vertinamas pagal 10 balų skalę, kur 1 balas reiškia labai žemą, o 10 balų – labai aukštą pasitenkinimą darbu.

1 pav. pavaizduoti regioniniai pasitenkinimo darbu ES skirtumai makrolygmeniu. Kaip matyti, tradicinės rinkos ekonomikos šalių gyventojai pasižymi aukštesniais vidutiniais pasitenkinimo darbu rodikliais nei ES vidurkis, o buvusios komandinės ekonomikos šalys ir kai kurios Pietų Europos šalys – žemesniais nei ES vidurkis. Išimtis iš bendrosios tendencijos yra Slovakija, kurios gyventojų pasitenkinimo darbu vidurkis yra aukštesnis nei ES šalių vidurkis, ir Prancūzija, kurios gyventojų pasitenkinimo darbu vidurkis yra žemesnis nei ES šalių vidurkis.

Panašūs regioniniai dėsningumai gali būti išskirti ir pasitenkinimo gyvenimu kaip visuma atveju (2 pav.). Iš 2 pav. matyti, kad vidutinė subjektyvioji gerovė, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu, yra mažesnė nei ES vidurkis buvusios komandinės ekonomikos ES šalyse bei didesnė nei ES vidurkis tradicinės rinkos ekonomikos šalyse. Subjektyvioji gerovė tokiose Pietų Europos ES šalyse, kaip Graikija, Portugalija ir Italija, savo vidutiniu lygiu primena buvusios komandinės ekonomikos ES šalis. Išimčių sudaro Prancūzija, kurioje vidutinė subjektyvioji gerovė yra žemesnė nei ES šalių vidurkis. Vokietijos gyventojų vidutinė subjektyvioji gerovė yra žemesnė nei ES šalių vidurkis dėl buvusios Rytų Vokietijos efekto.

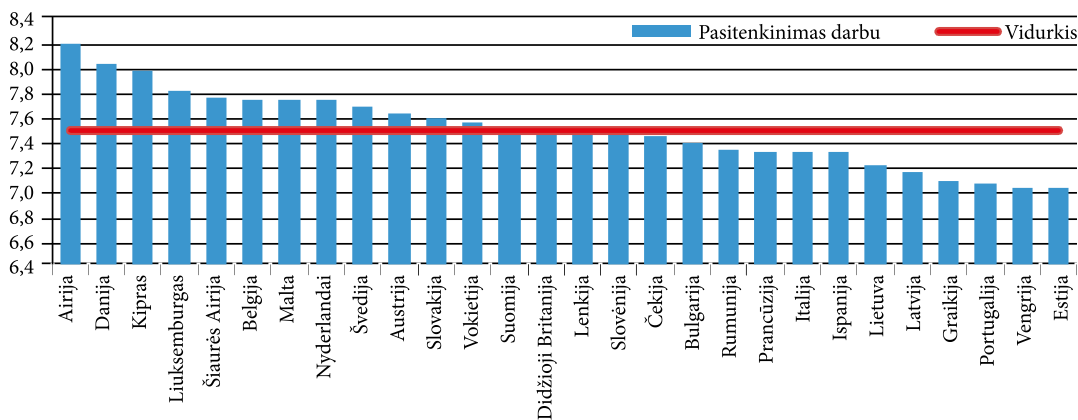
Kadangi šiame straipsnyje laikomasi poreikių subjektyviosios gerovės konceptualiojo modelio nustatytos aukštyneigės subjektyviosios gerovės sąveikos, todėl prasminga kiekybiškai įvertinti šią sąveiką tiek mikro-, tiek makrolygmenimis. Mikrolygmens analizė rodo, kad koreliacijos koeficientas tarp individų pasitenkinimo darbu ir individų subjektyviosios gerovės yra lygus 0,395. Vertinant šio koeficiento dydį, reikėtų atsižvelgti į asmenybinius individų skirtumus. Galima daryti prielaidą, kad pasitenkinimas darbu gali turėti nevienodą svarbą atskirų individų bendrajai subjektyviajai gerovei. Todėl mikrolygmeniu šis koreliacijos koeficientas yra ne toks aukštas. Tačiau makrolygmeniu, vertinant atskiras šalis, respondentų individualios

charakteristikos išsilygina, todėl koreliacijos koeficientas tarp vidutinės šalies gyventojų subjektyviosios gerovės ir vidutinio pasitenkinimo darbu šalyje yra didesnis nei mikrolygmeniu ir yra lygus 0,77. Tai reiškia, kad šalyse, kuriose yra aukštesnis pasitenkinimas darbu, aukštesnė ir subjektyvioji gerovė (3 pav.).

Kadangi, kaip minėta, darbinė veikla yra individo poreikių tenkinimo sistemos dalis, o rinkos ekonomikos sąlygomis gyventojų poreikių tenkinimo galimybę atspindi gyventojų perkamoji galia, todėl tikslinga nagrinėti, kaip siejasi pajamos ir pasitenkinimas darbu mikro- ir makrolygmeniu. Pajamų ir pasitenkinimo darbu sąveikos skaičiavimais visiškai nesiekama daryti išvados, kad pajamos yra vienintelis pasitenkinimo darbu šaltinis. Yra ir kiti svarbūs veiksniai, kurie lemia pasitenkinimą darbu, tačiau, siekiant atskleisti darbinės veiklos poveikio subjektyviajai gerovei prasmę poreikių subjektyviosios gerovės modelio kontekste, apsiribojama pajamomis.

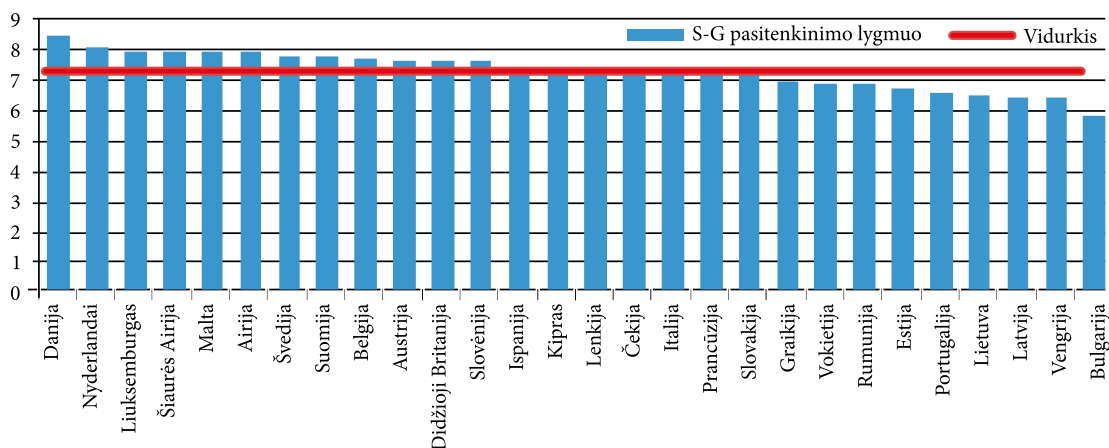
Kaip parodyta 4 pav., makrolygmeniu vidutinės šalies gyventojų pajamos ir vidutinė šalies gyventojų subjektyvioji gerovė siejasi tarpusavyje. Koreliacijos koeficientas yra lygus 0,55. Tai reiškia, kad kuo aukštesnės vidutinės šalies gyventojų pajamos, tuo aukštesnis vidutinis šalies gyventojų pasitenkinimas darbu. Mikrolygmeniu koreliacija tarp individų pasitenkinimo darbu ir jų pajamų yra labai silpna, nes skiriasi individų darbinės vertybės.

Remiantis EVT duomenų baze, buvo atlikta respondentų vertybių, susijusių su darbu, analizė (2 lentelė). Nustatyta, kad respondentų, kurie yra labiau patenkinti savo darbu, vertybės skiriasi nuo vertybių respondentų, kurie yra mažiau patenkinti darbu. Matyti, kad tarp nepatenkintųjų darbu vyrauja vertybės, susijusios su išorinėmis darbo sąlygomis, pvz., geru atlyginimu, vienodu elgesiu su visais žmonėmis, darbo saugumu, o tarp patenkintųjų vyravo labiau vidinės vertybės, tokios kaip įdomus darbas, kažko siekimas, naujų įgūdžių ugdymas ir pan. Tai atitinka

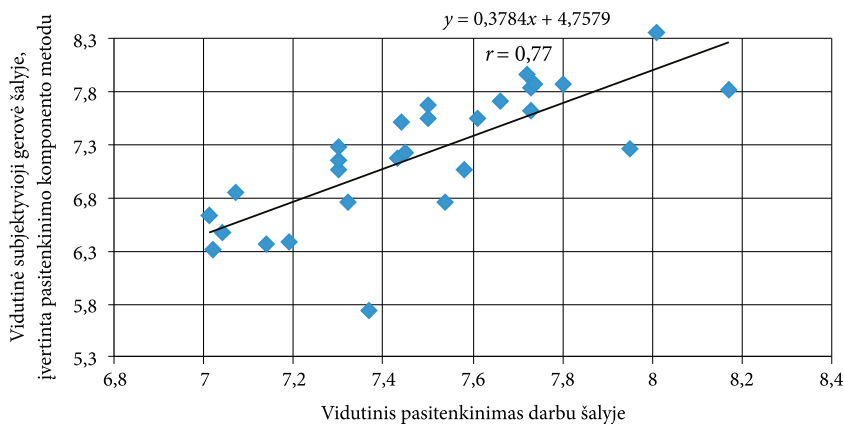
1 pav. Pasitenkinimas darbu ES šalyse 2008–2009 m. (apskaičiuota ir sudaryta autorių, remiantis EVT 2008 m. integruota mikroduomenų baze)

Fig. 1. Job satisfaction in EU countries in 2008–2009 (calculations are based on European Values Study micro data)

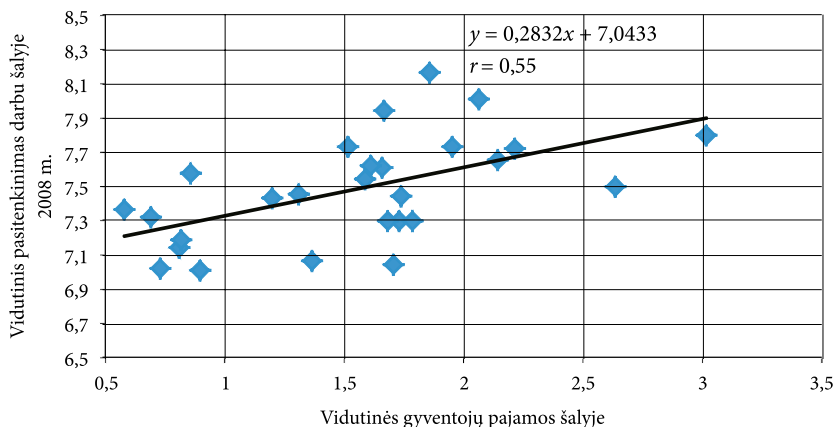
2 pav. Subjektyviosios gerovės pasitenkinimo lygmens vidurkis ES šalyse 2008–2009 m. (apskaičiuota ir sudaryta autorių, remiantis EVT 2008 m. integruota mikroduomenų baze)

Fig. 2. Average level of job satisfaction in EU countries in 2008–2009 (calculations are based on European Values Study micro data)

3 pav. Vidutinio pasitenkinimo darbu ir vidutinės subjektyviosios gerovės, įvertintos pasitenkinimo komponento metodu, priklausomybė ES šalyse (apskaičiuota ir sudaryta autorių, remiantis EVT 2008 m. integruota mikroduomenų baze)

Fig. 3. Relationship between average indicators of job satisfaction and subjective well-being estimated by the satisfaction component method in the EU (calculations are based on European Values Study micro data)

4 pav. Vidutinio pasitenkinimo darbu šalyje ir vidutinių pajamų priklausomybė ES šalyse (apskaičiuota ir sudaryta autorių, remiantis EVT 2008 m. integruota mikroduomenų baze)

Fig. 4. Relationship between the indicators of average job satisfaction and average income in the EU (calculations are based on European Values Study micro data)

2 lentelė. Respondentų pasitenkinimo darbu ir su darbu susijusių vertybių dažniai (apskaičiuota ir sudaryta autorių, remiantis EVT 2008 m. integruota mikroduomenų baze)

Table 2. Frequencies of job satisfaction and work-related values of respondents (calculations are based on European Values Study micro data)

Darbe svarbiausia	Įvertinkite savo pasitenkinimą darbu	
	nepatenkintas	patenkintas
Geras atlyginimas	85,3 %	81,4 %
Ne per daug įtampos / spaudimo	45,3 %	39,7 %
Darbo saugumas	69,0 %	65,8 %
Geros darbo sąlygos	59,6 %	52,8 %
Ilgos atostogos	38,3 %	30,9 %
Šeimai palankios sąlygos	50,8 %	48,9 %
Vienodas elgesys su visais žmonėmis	62,6 %	59,5 %
Malonūs žmonės	73,5 %	76,9 %
Iniciatyvos rodymas	45,3 %	52,3 %
Naudingumas visuomenei	37,0 %	40,2 %
Susitikimas su žmonėmis	45,4 %	49,9 %
Kažko siekimas	55,9 %	61,2 %
Atsakingas darbas	42,2 %	50,8 %

Continued Table 2

Darbe svarbiausia	Įvertinkite savo pasitenkinimą darbu	
	nepatenkintas	patenkintas
Įdomus darbas	65,7 %	71,2 %
Gebėjimus atitinkantis darbas	59,0 %	60,6 %
Naujų įgūdžių ugdymas	49,8 %	53,6 %
Galimybė reikšti savo nuomonę	38,0 %	40,5 %

F. Herzberg (1968, kaip cituoja Robbins, 2003) motyvacijos ir higienos veiksnių teoriją, pagal kurią motyvacijos veiksniai, tokie kaip pripažinimas, pareigų kilimas, atsakomybė ir pan., yra susiję su pasitenkinimu darbu, o veiksniai, tokie kaip vadovavimas, atlygis, darbo sąlygos ir pan., yra susiję su nepasitenkinimu darbu.

Apibendrinant galima teigti, kad pasitenkinimas darbu reikšmingas tuo, kad parodo individo darbinės veiklos poveikį individo poreikių tenkinimui. Todėl pasitenkinimas darbu yra svarbus subjektyviosios gerovės veiksnys, ypač sąveikos problemą nagrinėjant makrolygmeniu.

Išvados

Straipsnyje atlikta analizė leidžia daryti išvadą apie darbinės veiklos, išsilavinimo ir pasitenkinimo darbu sąsajas su subjektyviaja gerove, įvertinta pasitenkinimo komponento metodu.

Straipsnyje apibūdinti tyrimai akcentuoja tokias nedarbo poveikio subjektyviajai gerovei kryptis, kaip pajamų praradimas, sumažėjusi savivertė, savigarba. Be to, aukštas nedarbo lygis dėl padidėjusios tikimybės prarasti darbą sukuria nesaugumo jausmą dirbantiesiems. Įvairiuose tyrimuose nėra vienareikšmiško požiūrio apie išsilavinimo poveikį individo ir visuomenės subjektyviosios gerovės lygiui. Dažniausiai pripažįstama, kad išsilavinimas turi netiesioginį poveikį subjektyviosios gerovės lygiui, t. y. jis gali lemti gyvenimo sritis, kurios teikia pasitenkinimą / nepasitenkinimą skirtingo išsilavinimo individams. Esami tyrimai atskleidžia sąsają tarp pasitenkinimo darbu ir subjektyviosios gerovės lygio. Pasitenkinimas darbu minimas kaip svarbus subjektyviosios gerovės veiksnys.

Šio straipsnio empirinė analizė ne tik parodo ryšį tarp darbinės veiklos, išsilavinimo, pasitenkinimo darbu ir subjektyviosios gerovės, bet ir atskleidžia šių komponentų tarpusavio hierarchiją. Remiantis poreikių subjektyviosios gerovės konceptualiuoju modeliu, į darbinę veiklą, išsilavinimą ir pasitenkinimą darbu tikslinga žiūrėti kaip į individo poreikių tenkinimo sistemos elementus. Dirbantys individai turi aukštesnę subjektyviają gerovę nei nedirbantys. Taip pat ir aukštesnį išsilavinimą turintys individai turi tendenciją geriau vertinti savo subjektyviają gerovę. Tai aiškintina tuo, kad darbinė veikla suteikia individui geresnių galimybių tenkinti fiziologinius ir socialiai priimtus poreikius. Išsilavinimo poveikis subjektyviajai gerovei yra daugiau netiesioginis. Aukštesnį išsilavinimą turintys individai turi geresnių darbinės veiklos galimybių nei turintys

žemesnį išsilavinimą, o darbinės veiklos turėjimas savo ruožtu siejasi su geresniu fiziologinių ir socialiai priimtinių poreikių patenkinimo lygiu.

Visgi, kad darbinė veikla galėtų daryti poveikį subjektyviajai gerovei, įvertintai pasitenkinimo komponento metodu, ji turi būti individo įsisauganti. Darbinė veikla, individo suvokta kaip teikianti didesnę pasitenkinimą, turi didesnę teigiamą poveikį individo visuminei subjektyviajai gerovei nei darbinė veikla, kuri yra individo suvokta kaip teikianti mažesnę pasitenkinimą. Koreliacinis ryšys tarp subjektyviosios gerovės ir pasitenkinimo darbu ypač stiprus makrolygmeniu – šalyse, kuriose vidutinis pasitenkinimas darbu yra aukštesnis, vidutinė subjektyvioji gerovė taip pat yra aukštesnė. Mikrolygmeniu šis koreliacinis ryšys yra silpnėsnis, nes skirtingiems individams pasitenkinimas darbu turi skirtingą svarbą, lemiant visuminę subjektyviają gerovę. Tai patvirtina Chang-Ming Hsieh (2003) tyrimo rezultatai apie skirtingų gyvenimo sričių skirtingą svarbą, lemiant individų pasitenkinimą gyvenimu.

Straipsnyje nustatyta, kad pasitenkinimas darbu siejasi su gyventojų pajamomis. Šis ryšys yra stiprus makrolygmeniu – šalių, kuriose vidutinės pajamos yra aukštesnės, vidutinis gyventojų pasitenkinimas darbu taip pat yra aukštesnis. Mikrolygmeniu stiprios koreliacijos tarp gyventojų pajamų ir jų pasitenkinimo darbu nerasta, nes skiriasi gyventojų darbinės vertybės.

Kaip rodo atlikti skaičiavimai, Europos vertybių tyrimo duomenimis, didesnę pasitenkinimą darbu turi tie respondentai, kurių darbinės vertybės labiau orientuotos į asmeninį tobulėjimą, siekius, o mažesnę pasitenkinimą darbu turi respondentai, kurių vertybės labiau atspindi išorines darbo sąlygas.

Literatūra

- Andersen, A. 2009. Unemployment and subjective well-being. A question of class?, *Work and occupations* 36(1): 3–25. <http://dx.doi.org/10.1177/0730888408327131>
- Bakker, A. B.; Oerlemans, G. M. 2010. Subjective well-being in organizations in K. Cameron, G. Speitzer. *Handbook of positive organizational scholarship*. Oxford University Press.
- Bowling, N. A.; Eschleman, K. J.; Wang, Q. 2010. A meta-analytic examination of the relationship between job satisfaction and subjective well-being, *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 83(4): 915–934. <http://dx.doi.org/10.1348/096317909X478557>
- Bradburn, N. 1969. *The structure of psychological well-being*. Chicago: Aldine Pub. Co.

- Castriola, S. 2006. *Education and happiness: a further explanation to the Easterlin Paradox*, Working Paper. Centro di Studi Internazionali Sull'Economia e lo Sviluppo.
- Clark, A. 2003. Unemployment as a social norm: psychological evidence from panel data, *Journal of labor economics* 21(2): 289–322. <http://dx.doi.org/10.1086/345560>
- Clark, A.; Knabe, A.; Rätzl, S. 2008. *Unemployment as a social norm in Germany*, SOEP papers on Multidisciplinary Panel Data Research 132.
- Cuñado, J.; Gracia, F. P. 2010. Education and happiness in Spain, *In Returns to education* 5: 206–222.
- Diener, E. 1984. Subjective well-being, *Psychological Bulletin* 94: 542–575. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542>
- Diener, E. 2006. Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being, *Applied Research in Quality of Life* 1(2): 151–157. <http://dx.doi.org/10.1007/s11482-006-9007-x>
- European Values Study*. 2008. European Values study database [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: www.europeanvaluesstudy.eu
- Galinha, J.; Pais-Ribeiro, J. L. 2011. Cognitive, affective and contextual predictors of subjective wellbeing, *International Journal of Wellbeing* 2(1): 34–53. <http://dx.doi.org/10.5502/ijw.v2i1.3>
- Gallagher, M. W.; Lopez, S.; Preacher, K. J. 2009. The hierarchical structure of well-being, *Journal of Personality* 77(4): 1025–1050. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-6494.2009.00573.x>
- Gataūlinas, A. 2013. *Lietuvos visuomenės subjektyvioji gerovė Europos Sąjungos šalių kontekste*: daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, Vilnius. 250 p.
- Headey, B.; Veenhoven, R.; Wearing, A. 1991. Top-down versus bottom-up theories of subjective well-being, *Social Indicators Research* 24: 81–100. <http://dx.doi.org/10.1007/BF00292652>
- Helliwell, J. F.; Huang, H. 2011. *New measures of the costs of unemployment: evidence from the subjective well-being of 2.3 million Americans*, Working paper No 16829.
- Hill, R. 2000. Real income, unemployment and subjective well-being: revisiting the costs and benefits of inflation reduction in Canada, *Canadian Public Policy – Analyse de Politiques* 26(4).
- Hsieh, Ch-M. 2003. Counting importance: the case of life satisfaction and relative domain importance, *Social Indicators Research* 61: 227–240. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1021354132664>
- Judge, T. A.; Ilies, R. 2004. Affect and job satisfaction: a study of their relationship at work and home, *Journal of Applied Psychology* 89: 661–673. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-9010.89.4.661>
- Lucas, R. 2004. Top-down and bottom-up models of life satisfaction judgments, in *The 6th International German Socio-Economic Panel Study User Conference* [interaktyvus], 26 June 2004, Berlin, Germany [žiūrėta 2014 m. vasario 12 d.]. Prieiga per internetą: http://www.diw.de/documents/dokumentenarchiv/17/41891/paper2004_lucas.pdf
- Mavridis, D. 2012. *Can subjective well-being predict unemployment length?* [interaktyvus]. Policy Research Working Paper 5293 [žiūrėta 2014 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www.iza.org/conference_files/SUMS2012/mavridis_d7639.pdf
- Molnár, G.; Kapitáni, Z. 2010. *Unreported income, education and subjective well-being*, Discussion papers MT-DP.
- Noval, B. J.; Garvi, M. G. 2012. *Empirical relationship between education and happiness. Evidence from SHARE* [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://congresoreedes.unican.es/actas/PDFs/196.pdf>
- Pavot, W. 2008. The assessment of subjective well-being: successes and shortfalls, in M. Eid, R. J. Larsen (Eds.). *The science of subjective well-being*. The Guilford Press, 124–140.
- Robbins, S. P. 2003. *Organizacinės elgsenos pagrindai*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
- Schimmack, U. 2008. The structure of subjective well-being, in M. Eid, R. J. Larsen (Eds.). *The Science of subjective well-being*. The Guilford Press, 97–123.
- Shields, M. A.; Wheatley Price, S. 2005. Exploring the economic and social determinants of psychological well-being and perceived social support in England, *Journal of the Royal Statistical Society* 168: 513–537. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-985X.2005.00361.x>
- Stutzer, A.; Frey, B. S. 2004. Reported subjective well-being: a challenge for economic theory and economic policy, *Schmollers Jahrbuch* 124: 191–231.
- Van Praag, B. M. S.; Frijters, P.; Ferrer-i-Carbonell, A. 2003. The anatomy of subjective well-being, *Journal of Economic and Organization* 51: 29–49. [http://dx.doi.org/10.1016/S0167-2681\(02\)00140-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0167-2681(02)00140-3)
- Vittersø, J.; Nilsen, F. 2002. The conceptual and relational structure of subjective well-being, neuroticism, and extraversion: once again, neuroticism is the important predictor of happiness, *Social Indicators Research* 57: 89–118. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1013831602280>
- Winkelmann, R. 2006. *Unemployment, social capital, and subjective wellbeing*, Discussion paper IZA DP No. 2346.
- Wright, T. A.; Bonett, D. G. 2007. Job satisfaction and psychological well-being as nonadditive predictors of workplace turnover, *Journal of Management* 33(2): 141–160. <http://dx.doi.org/10.1177/0149206306297582>

Artūras GATAŪLINAS. Doctor of Sociology at the Institute of Sociology of the Lithuanian Social Research Centre. Research interests: subjective well-being, working conditions, poverty and income inequality.

Rasa ZABARAUSKAITĖ. Doctor of Social Sciences, Assoc. Prof. at the Vilnius Gediminas Technical University as well as a Senior Researcher at the Institute of Labour and Social Research of the Lithuanian Social Research Centre. Research interests: income inequality, poverty, social policy, working conditions.